

Rainer M. János: A magyar rendszerváltás szimbolikus alakja

Mozgó Világ Online

Kulturális-közéleti havilap, negyvenegyedik évfolyam

2012. június

Kim, Dae Soon: Göncz Árpád Politikai életrajz (Scolar Könyvkiadó, Budapest, 2012)

Akárhonnan számoljuk, a magyar rendszerváltás, legalábbis a legkönnyebben meghatározható politikai rendszerváltás óta több mint húsz év telt el. Hosszabb idő ez, mint a Horthy–Bethlen-korszak konszolidált időszak, a két világháború közé eső periódusa. De nem is csupán a szovjet típusú politikai berendezkedés válsága és vége került hovatovább történelmi távlatba. A legutóbbi időkben három nagy krízis torlódott egymásra, legalábbis *nekünk*, magyaroknak így tűnik: a kétezres évek végén kirobbant világgazdasági válság, benne az európai gazdasági (és más) integráció válsága, végül a magyar demokrácia válsága, amelyet a Harmadik Magyar Köztársaság végének is mondanak... Nem tudjuk még, mennyire alapvetőek ezek a megrázkódtatások, vajon a húsz-egynéhány évvel ezelőtt kialakult magyar (és, egyébként, európai) intézmények, megegyezések, értékrendek és kulturális koncepciók megrendülnek-e csupán, avagy átalakulnak – s ha igen, hosszas lesz-e az átmenet vagy gyors, nagy megrázkódtatások kísérik-e, vagy esetleg észre sem vesszük: korszakváltásban éltünk.

Akárhogyan is, a mi 1989 (esetleg 1990) óta tartó történetünk elég hosszú, s az újabb keletű bizonytalanság eléggé markánsan határol valamit, amit történelmi periódusnak is tekinthetünk; ez esetben pedig történelmi leírás vagy mérleg is készíthető róla. Ilyen leírásokkal mostanáig mégis csak ritkán találkozhattunk, a korszak tendenciáit, fő folyamatait rajzát, legfontosabb szereplőinek portréját izgatott elemzők vázolják a pillanat hevében. Több mint természetes, hogy (egyelőre) így van, a magyar hagyományokba pedig mintha inkább a nagyobb időtávlatból való visszatekintés illeszkedne. Horváth Mihály bő húsz év távlatából írta meg a reformkor és az 1848–49-es függetlenségi harc történetét. Akad persze példa – más műfajban, a történetpolitikai nagyesszéében – a nagy ívű, de gyors reflexióra is: Szekfű Gyula *Három nemzedéke*.

A sorsfordító események főszereplőinek életrajzai általában megelőzik az összefoglalásokat, kivált a késő modern korban. Jól körülhatárolható, sikerre számot tartó műfaj ez, nyitott társadalomban általában a nyilvánosság elegendő alapadatot szolgáltat, a közel eső idők bőséges kortársi emlékezetet nyújtanak –

hálás téma hát. Természetes ugyanakkor, hogy a lehető legszubbjektívebb művek születnek e téren – a bevallottan elfogult elemzésektől az apológiáig, a védőirattól a karaktergyilkos pamfletig. Az 1989 utáni magyar közjogi berendezkedés a miniszterelnököt nemcsak a polgári demokráciákban szokásos hatalommal, hanem különleges státussal és védelemmel is felruházta. Ők a politikai főszereplők, mások történeti vagy politikai portréi, ha készültek, inkább az emlékezés, a tanulmány méretű elemzés(ek) vagy a tisztán zurnalisztikus munkák keretei közé szorultak.

Göncz Árpádról, a Harmadik Magyar Köztársaság első, mindjárt két cikluson át szolgáló elnökéről ez az első könyv, amely meghaladja e kereteket. *Kim Dae Soon* könyvének alapja doktori értekezése, amely a történeti és politikai tudományok határmezsgyéjén mozog. Nem túlzás, ha azt állítjuk: sok tekintetben különleges könyv ez. Különleges a szerző és témája közötti viszony: egy Glasgow-ban doktoráló fiatal koreai tudós ír a magyar köztársasági elnökről. Nem egyszerűen Nagy-Britanniába, hanem azon belül is a lokális különlegességére, nemzeti sajátosságaira érzékeny Skóciába érkezett tanulmányai folytatására. Ott pedig a visszaútba eső, mégis nagyon távoli témát választott: Magyarországot és a magyar politikát. A globális tudomány korára felette jellemzően három kultúra, a Távol-Keleté, az Európától eltérő szigetországé és a vizsgálat tárgyáé, Közép-Európáé egyesül, szintetizálódik a szövegben.

Göncz Árpáddal a nyolcvanas évek végétől néhány alkalommal módomban állt találkozni és beszélgetni. Kim Dae Soonnal 2006-ban találkoztam első ízben Glasgow-ban egy konferencián; aztán a következő években gyakran láttam Budapesten, az 1956-os Intézetben kutatva. Úgy vélem, munkája nemcsak szerző, alma mater és tárgy különleges viszonya, távolsága okán különleges. Dr. Kim könyve meghaladja egy átlagos doktori disszertáció mélységét és minőségét. A szerző nemcsak beszélni tanult meg magyarul, de jól megismerte Magyarországot, a magyar embereket, s mindenekfelett a magyar politikai életet. Rendkívül sokféle forrást megismert és használt, nagyszámú interjút készített résztvevőkkel, szemtanúkkal és szakértőkkel is. Ezt az ismeretanyagot a politikai életrajz közegébe helyezte el. Így a szó legszorosabb értelmében „akadémikus” értekezést írt, amelynek középpontjában egy *intézmény*, jelesül a magyar köztársasági elnöké áll, úgy, ahogyan éppen Göncz Árpád tízéves elnöksége (annak is inkább első néhány éve) alatt kialakult. Az érdeklő, ahogyan a magyar elnökség a magyar politika- és jogtörténeti tradícióból és a rendszerváltás sajátos magyar történetéből kifarjadt.

Kim figyelme tehát eljárásokra irányul; meglátása szerint – s ezzel nehéz lenne vitatkozni – a magyar alkotmányozás viszonylag tág procedurális teret hagyott az intézmények között, nem minden esetben s nem minden esetre tette

egyértelművé a viszonyokat és kapcsolatokat. A szabadon maradt tereket emberi cselekedetek tették érzékelhetővé – a konkrét szereplőknek kellett „belakniuk” a demokratikus intézményrendszer otthonát. Kim tézise szerint a történesek folyamatát döntően meghatározta Göncz Árpád *politikai* személyisége, „profilja”. Kim e profil kialakulását vizsgálja, s ennek rendeli alá azt a *mindent*, amit nekünk, szépirodalmon és irodalomtörténeten felnőtt magyaroknak a cselekvő, a történelembe ágyazott ember jelent. A politikai életrajz angolszász hagyománya megengedi az ember azonosítását szerepével és intézményével. Kim Dae Soon így is tett. Az előtörténet tehát nála valóban előtörténet maradt – *csak* Göncz Árpád politikai nézeteinek fejlődésrajza. Az életút és az ember egyéb fejlődési pályái zárójelben, sőt említetlenül maradnak. Jószerével meg sem említi például Göncz irodalmi munkásságát, műveiről egyáltalában nem beszél. Az *elnök irodalmi munkássága* e szemszögből kuriózum; ha, akkor irodalomtörténeti stúdium tárgya – *itt pedig másról van szó*. Az elnöki periódus teszi ki a könyv terjedelmének jóval több, mint felét. Még itt, a voltaképpeni tárgyhoz elérve is meghökkentőnek tűnhet, hogy *csak* a legfontosabb politikai jellegű konfliktusokat, döntéseket veszi számba. Szó sem esik az elnökség hétköznapijairól. Göncz Árpád, az ember ebből az elemzésből szinte teljesen hiányzik, pontosabban: csak a politikus személyiség jelenik meg belőle.

Ebben a megoldásban nyilván szerepet játszott a szerző személyisége és kulturális háttére – ami egyébként érezhető az egész tárgyalás során. A kritikus tárgyyszerűség és a szinte szemérmes tisztelet sajátos elegyének nevezném. Kim a magyar rendszerváltás egyik vezéralakjának tartja Gönczöt. Ezt akár túlzásnak is tarthatnánk, ám érvelése, amikor a magyar politikai intézményrendszer kialakulását ennyire Göncz politikai személyiségéhez köti, komoly meggyőző erővel bír. Tisztelete tárgya – túl azon, hogy nyilvánvalóan rokonszenvezik az elnök politikai nézetrendszerével – *csak* az ember és privát szférája, amelyet irrelevánsnak tart fő vizsgálódása szempontjából. Kim tisztelete nem vezet elfogultsághoz. A szerző megkérdezte Göncz híveit és kritikusait egyaránt és nagyon precízen adagolja véleményüket. Számára a legfontosabb, hogy Göncz Árpád politikai személyiségét, politikai útját koherens és logikus módon építse fel. Meglátása szerint alapértékeit a háború alatti és utáni években alakította ki, 1956-ig, és ezek iránytűként szolgáltak 1988–89-es, majd elnöki szerepvállalása során. Kim Göncze ily módon természetesen magányos alak. Ez minden politikai életrajz fő problémája, főleg az ennyire politológus, ennyire következetes életrajzoké. Göncz egyedül áll, nincsen szó munkatársairól, de tágabb környezetéről sem. Talán ha kicsit lehetne több benne a társadalomtörténész, és egy kicsit lehetne író, gondoltam nemegyszer, akkor kiegyensúlyozottabb lenne a kép.

De valóban kiegyensúlyozottabb lenne? Kim Dae Soon a nemzetközi tudományosságnak írt. Nem érezte szükségesnek, hogy „elmagyarazza”

Magyarországot. A nemzetközi tudományosság, a politikatörténet, a *tranzitológia* szempontjából nagyon jól választott. A szovjet típusú rendszerek demokratikus átmenetéről szóló összehasonlító tankönyvek számára *ez az érdekes*: ahogyan a végrehajtó hatalom fékei és ellensúlyai kialakulnak. A magyar elnöki modell az érdekes, amelynek csekély formális súlyát a politikai profil sajátos többlete, egyéni színe ellensúlyozta. Elsőként Göncz Árpád plebejus, egalitárius liberalizmusa és sajátos demokrata etikája. Ez az érdekes a magyar történetből, a többi, még az előtörténet is, a személyesség – csak *couleur locale*.

Számunkra, akiknek a tankönyv magyar fejezete „csak” az életükről szólt, az első elnök persze mást *is*, többet *is* jelentett. Ha a kilencvenéves Göncz Árpád végiggondolná, alighanem egyik kedves gondolatával jellemezné saját szerepét e fejezetben. *Ahány ember* figyelte, követte működését, *annyiféle* jelentést tulajdonított neki, s annyiféle emlékezetet őrzött meg belőle. Alighanem elégedett volna ezzel a sokféleséggel, s nem hiszem, hogy igényt tartana bármiféle kanonizált jelentésre, még kevésbé szoborra merevedett emlék(mű)re. Az elnökség *szerep* is – akármennyire igyekszik valaki maníroktól, pózoktól mentesen alakítani azt. Göncz tisztában volt szerepe politikai jellegével, de azzal is, hogy idegen tőle a politika professzionalizálódó világa; az a kamaraszínpad, amely még elnöki periódusában *rivaldává* (más, kevésbé jóindulatú interpretáció szerint *cirkuszi poronddá*) szélesedett. Hosszú élete során megérintette a magyar reformkonzervativizmus, a népi írói mozgalom erkölcsi felháborodáson alapuló kritikája az 1944 előtti Magyarország viszonyai felett, és a demokratikus szocializmus fél- vagy tán egészen utópiája. Nézeteinek sajátos kötőanyagát a már életútja derekán elsajátított szabadelvűség adta. Merőben civil és mindennapi nyelve, közérthető gesztusai azért voltak lehetségesek, mert a szerepből adódóan nem volt szüksége sem a szó szoros értelmében vett – tehát kidolgozott – politikai ideológiára. Politikai programra, *ajánlat- és ígérethálóra*, pártra és egyéb szervezetre pedig még kevésbé. A rendszerváltás nyomán kialakult a politika világa. Résztvevői nem nélkülözhatték ezeket az attribútumokat, végül is e kellékek a hivatásszerű politizáláshoz elengedhetetlenek. Göncz, amíg e térben mozgott, mindig kissé a letűnő, közvetlen rendszerváltó világ üzenetét közvetítette. Azét, amelyben a szabadság elsősorban a civil kurázsi szigete volt, s minden szigetlakót szeretetre méltó eklekticizmus jellemzett. Amelyben a szolidaritás mindig halálosan komoly elvi kérdésként jelent meg, de célja, ember vagy csoport általában nem absztrakció volt, hanem meg lehetett fogni valóságos kezét.

Mindezt persze igen nehéz lenne elmagyarázni a nemzetközi tudományosságnak. Nem is szólva arról, hogy a fentiek távolról sem bizonyosan konszenzuális megállapítások – meglehet, hogy éppenséggel csak e sorok szerzőjének véleménye ez. Dr. Kim munkája hamarosan angolul is megjelenik,

alapos argumentációja beépül a térségi átmenetekről szóló széles diskurzusba. Fontos hozzájárulás lesz. Göncz Árpád, a rendszerváltás szimbolikus alakja, sajátos értékeinek felmutatója és hosszú időn át őrzője pedig bizonyos számos történet szereplője lesz még, politika, történetírás és irodalom tartományaiban és határvidékein.